

Petra Rus Mušič | Osnovna šola Stična

Ljudsko slovstvo in epsko pesništvo srednjega veka na Slovenskem

Folk Literature and Epic Poetry in Medieval Slovenia

Izvleček

Ljudsko slovstvo je pomembno za razvoj kasnejše slovenske književnosti. V njem se zrcali zavest slovenskega ljudstva. Marsikateri pesnik, kot na primer Valentin Vodnik, se je zgledoval po njej. Zasluge za to, da se ljudsko slovstvo ni pozabilo, imajo predvsem zbiralci in zapisovalci, naj omenim dr. Karla Štreklja, ki je s sodelavci zbral več kot 1300 ljudskih pesmi. Za ljudsko slovstvo je značilno več literarnih vrst znotraj vezane in nevezane besede. V članku sem podrobneje predstavila balade in junaške pesmi srednjega veka, saj so s snovjo, motivi in slogom dodobra pripomogle k razvoju kasnejše slovenske književnosti. Prav tako se za čas srednjega veka omenja predvsem zapisano cerkveno slovstvo (Brižinski spomeniki, Celovski in Stiški rokopis). To so resda prvi zapisi v slovenskem jeziku, vendar pa so pripovedne ljudske pesmi srednjega veka prav tako pomembne, saj so pokazatelj dejanskega življenja našega takratnega slovenskega ljudstva.

Abstract

Folk literature was important for the development of Slovenian literature and reflects the consciousness of Slovenian people. Many poets, including Valentin Vodnik, found inspiration in folk literature, but the credit for keeping it alive goes mainly to collectors and recorders, among which a special mention goes to Karel Štrekelj, who together with his colleagues collected over 1300 folk poems. Folk literature is a form of poetry or prose characterised by multiple literary genres. The article introduces in detail the ballad and the narrative heroic folk song of the Middle Ages as their subject matter, motif and style contributed significantly to the later development of the Slovenian literature. The Middle Ages is also the era of the written word of Church literature (Brižinski spomeniki (*Freising Manuscripts*), Celovski rokopis (*Klagenfurt Manuscript*) in Stiški rokopis (*Stična Manuscript*)). Even though the manuscripts are the first written Slovenian literary texts, the medieval narrative folk songs are also important as testimonies of the life of Slovenian people.

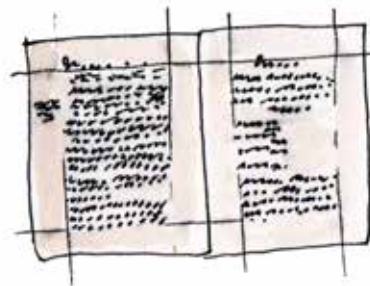
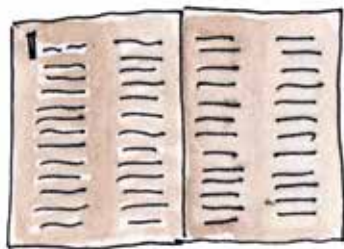
Ključne besede:

ljudska književnost, književne vrste, ljudska pripovedna pesem, srednji vek

Keywords:

folk literature, literary genres, folk narrative poetry, Middle Ages

zaimsek
vrste besedil

V strokovnem članku predstavim ljudsko slovstvo, njegov začetek in razvoj, značilnosti posameznih literarnih vrst ter zbiralce ljudskega slovstva. Podrobneje predstavim nekaj balad in junaških pesmi srednjega veka na Slovenskem, saj se v motivih, sporočilih in slogu le-teh kaže velik vpliv na kasnejše ustvarjanje v novem veku, hkrati pa iz njih vejeta tudi duh in stanje takratnega slovenskega ljudstva. V srednjem veku prednjači cerkveno slovstvo s prvimi rokopisi v slovenskem jeziku, ljudsko slovstvo pa ostaja v ozadju.

Ljudsko slovstvo

Glede na izvor se književnost deli na ljudsko in umetno. Razlikujeta se po času nastanka, po obliki, jeziku, slogu. Ljudska literatura se je sprva prenašala od ust do ust iz roda v rod; besedila se tako niso ohranila v prvotni obliki, ampak so nastale različne variante.

Na kratko bom predstavila literarne vrste, značilne za ljudsko slovstvo. Med nevezano besedo sodijo ljudske bajke, ki so nastale že v poganski dobi in le malo se jih je ohranilo

(*Kurent*). Iz bajke se je razvila ljudska pripovedka, ki že vsebuje domače junake, kraj in čas sta znana. Znani sta *Kralj Matjaž* in *Peter Klepec*. Nasprotje pripovedke je ljudska pravljica, ki je v celoti izmišljena. Znana slovenska ljudska pravljica je *Zlato jabolko* (Honzak, 1996: 24, 25, 27).

Ljudska basen je krajša živalska zgodba, ki vsebuje poučno moralo oz. nauk. Ljudje so velikokrat basen pozabili, ohranil pa se je nauk v obliki pregovora (*Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima*). Zelo pogosti so ljudski pregovori in rekla. Podajajo izkušnje, izražajo spoznanja, modrost (*Osel gre samo enkrat na led*). Uganke po drugi strani pa so duhovito zastavljena vprašanja oz. opisi značilnosti predmeta, osebe. Primer za današnji dan: »Ni bilo pa ne bo, pa vendar je.« (Varl Purkeljc, 1981: 13)

Med vezano besedo sodijo ljudske pripovedne pesmi, ki nam pričarajo zanimive zgodovinske dogodke z znamenitimi junaki. Najpogostejši med njimi je *kralj Matjaž*. Znane so še *Pegam in Lambergar*, *Lepa Vida*, *Desetnica* ... Druga vrsta pesmi je namenjena petju. Gre seveda za ljudsko lirsko pesem, ki izraža različna človekova občutja. Velikokrat je nastala ob različnih, pomembnih dogodkih, in sicer ob plesih, porokah, odhodih v vojsko (Varl Purkeljc, 1981: 13).

Zgodovina ljudskega slovstva

Med našim ljudstvom je vseskozi do novejšega časa živela bogata ljudska umetnost oziroma folklor, ki nam je priskrbela ljudske pesmi in različne pripovedi, plese, izdelke iz gline, običaje, poslikane panjske končnice ...

Ljudsko slovstvo vsebuje snov, motive, ki so jih prinesli naši skupni slovanski predniki (npr. motiv desetnice), in tudi veliko motivov sosednjih narodov (npr. kraljevič Marko). Ljudje so ga ustvarjali ves srednji vek in prva stoletja novega veka. Preživelo je veliko rodov in v besedni umetnosti prikazovalo hrepenenje in trpljenje slovenskega ljudstva. Predvsem širjenje pismenosti je v 18. stoletju povzročilo izumiranje

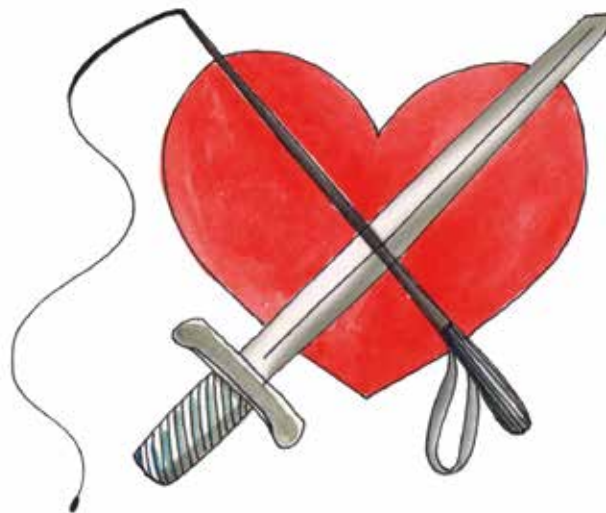

ljudskega slovstva. Da se ne bi v celoti izgubilo, so poskrbeli zbiralci, ki so ljudsko besedno umetnost zapisali. Tako je ljudske pesmi in pripovedi že v 18. stoletju zbiral Marko Pohlin, Valentin Vodnik, ki se je v svojih pesmih rad zgledoval po ljudskem slovstvu, v romantiki so jih objavljali v Kranjski Čbelici. Najzaslužnejši zbiralec ljudske besedne umetnosti v Prešernovem času pa je bil zagotovo Stanko Vraz.

»Velik uspeh v zapisovanju ljudskega pesništva je dosegel konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja dr. Karel Štrekelj, ki je s svojimi sodelavci izdal v 16 snopičih čez kot 1300 pesmi.« (Varl Purkelj, 1981: 11)

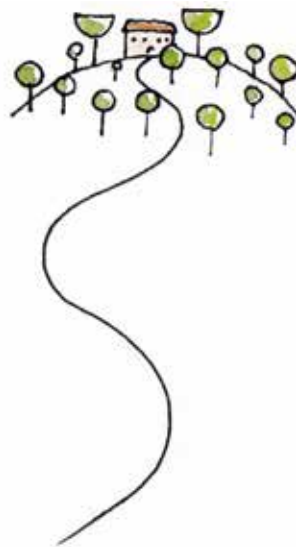
Prav tako je bil v tem obdobju dejaven zbiralec ljudskega slovstva Janez Trdina s knjigo *Bajke in povesti o Gorjancih*.

V srednjem veku je ljudsko slovstvo doseglo svoj prvi vrh, predvsem v pesništvu. Ustvarilo je zgodnje- in visokosrednjeveške balade, v katerih so v ospredju predvsem usode žensk (*Lepa Vida, Zarika in Sončica*) in humanost (*Kresnice*). V poznem srednjem veku so nastajale junaške pesmi, romance, ki so prikazale bolj igrivo in bolj stvarno plat življenja; v njih so tudi viteški elementi (*Kralj Matjaž in Alenčica, Pegam in Lambergar*) (Kos, 2002: 30, 31).

Ljudske pripovedne pesmi srednjega veka

Prve balade so se razvile v visokem srednjem veku, po letu 1200. Delijo se na moške in ženske. V prvih se pojavljajo pustolovski in ljubezenski motivi, glavni junaki so moški ali hudobne ženske. Končajo se kruto, tragično (*Rošlin in*

Verjanko). V ženskih baladah gre za usodo žensk, žalost nad težkimi razmerami, otožnost. V njih se prepleta veliko tujih motivov, kažejo se socialne razmere in položaj žensk znotraj patriarhalnega sveta (*Desetnica, Lepa Vida, Zarika in Sončica*). Balade ne posegajo v zgodovinsko širše družbene razmere, omejujejo se na domače, družinsko okolje (Kos, 2002: 30).

Po letu 1400, torej v poznem srednjem veku, se v ljudskem slovstvu pojavijo junaške pesmi in romance. Za razliko od balad so vedrejšje, bolj optimistične, posegajo v širše okolje vojn, plemstva. Zgodovinski razlogi za nastanek romanc so boji med kmeti in gospodo ter turški vpadi. Slovenski kmet se je moralno prebudil, se uprl gospodi. V teh pesmih se pojavljajo zgodovinske osebe.

Znana junaška pesem je *Kraljevič Marko*. *Snov za pesem smo Slovenci pridobili od srbskih in hrvaških ubežnikov. Marko je bil turški vazal, toda v srbskem in bolgarskem ljudskem izročilu se je ohranil kot zaščitnik in rešitelj kristjanov v zgodnjem obdobju osmanske okupacije Makedonije (Kraljevič Marko [uporabljeno 2018-06-7]).*

Zgodovinska oseba, ki je prisotna v veliko ljudskih pesmih, je ogrski kralj Matija Korvin, ki je nekaj let prijazno vladal nad slovensko deželo. Imel je dober odnos s kmeti

in je zagotavljal odlično obrambo pred Turki. Na podlagi te zgodovinske snovi je nastala junaška pesem *Kralj Matjaž in Alenčica*. Pesem temelji na dokaj razširjenem motivu o junaku, ki z zvijačo in tudi s silo reši svojo ugrabljeno ženo (Kos, 2002: 33).

Epska pesem *Pegam in Lambergar* je nastala v drugi polovici 15. stoletja in je najdaljša junaška pesem tega obdobja. Snov za romanco je ljudski ustvarjalec po vsej verjetnosti poiskal v bojih med Habsburžani in Celjani ter jih prestavil na Dunaj.

»V ozadju te snovi je najbrž prastari motiv boja med junakom in zlim velikanom (*David in Goljat*), ta motiv je prenesen v zgodovinsko, fevdalno in viteško okolje« (Kos, 2002: 33). Prav zaradi omenjenih viteških prvin je ta pesem najbolj značilna romanca tega obdobja. V pesmi nastopa zgodovinska osebnost – Krištof Lambergar, kranjski plemenitaš.

Tako v baladah kot romancah so motivi skladno razviti, dobro razčlenjeni, čustvenost je poudarjena primerno. Vsebina je učinkovito dramatična, jezik je preprost in nazoren. Umetniška vrednost romanc in junaških pesmi je manjša kot v baladah; manjka jim predvsem humanosti, so bolj opisne.

Viri in literatura

Varl Purkeljc, Francka, 1981: Naši književniki in njihova dela. Maribor: Založba obzorja Maribor.

Honzak, Mojca, 1996: Književnost. Priročnik z vajami. Ljubljana: Jutro.

Kos, Janko, 2002: Pregled slovenskega slovstva. Ljubljana: DZS.

Kraljevič Marko. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Kraljevi%C4%8D_Marko (7. 6. 2018)
